

УДК 342.9

**ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ
КРАЇН-УЧАСНИЦЬ ЄС****SIGNS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE CENTRAL BANKS
OF THE EU MEMBER STATES**

Михалчич В.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
здобувач кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

Наукова стаття присвячена дослідженню поняття та ознак адміністративно-правового статусу центральних банків країн-учасниць ЄС. Проаналізовано сучасні підходи до розуміння таких правових явищ, як правовий статус, адміністративно-правовий статус, адміністративно-правовий статус центрального банку країни-учасниці ЄС. Виявлено ознаки адміністративно-правового статусу центральних банків країн-учасниць ЄС.

Ключові слова: центральний банк країни-учасниці ЄС, правовий статус, адміністративно-правовий статус, адміністративно-правовий статус центрального банку країни-учасниці ЄС.

Научная статья посвящена исследованию понятия и признаков административно-правового статуса центральных банков стран-участниц ЕС. Проанализированы современные подходы к пониманию таких правовых явлений, как правовой статус, административно-правовой статус, административно-правовой статус Центрального банка страны-участницы ЕС. Выявлены признаки административно-правового статуса центральных банков стран-участниц ЕС.

Ключевые слова: центральный банк страны-участницы ЕС, правовой статус, административно-правовой статус, административно-правовой статус центрального банка страны-участницы ЕС.

The article is devoted to the study of the concept and signs of the administrative and legal status of the central banks of the EU member states. The modern approaches to understanding of such legal phenomena are analyzed: legal status, administrative-legal status, administrative-legal status of the Central Bank of the EU member state. The signs of the administrative-legal status of the central banks of the EU member-states are specified.

Key words: Central Bank of the EU member state, legal status, administrative status, administrative status of the Central Bank of the EU member state.

Постановка проблеми. Інтеграція змінює архітектуру глобального фінансового простору, посилюючи вимоги до надійності та стійкості банківських установ. За цих умов зростає роль і посилюється відповідальність центральних банків за підтримання стабільності в монетарній сфері [1, с. 3]. Україна на найвищому політичному рівні проголосила, що одним з її геополітичних завдань є вступ до Європейського Союзу. Однією з умов набуття членства в Європейському Союзі є зближення та поступова адаптація національного законодавства до *acquis communautaire*, тобто зближення національної правової системи з правом ЄС, а також створення досконалого політико-правового механізму їх взаємодії, визначення ефективних способів правової інтеграції у рамках ЄС [2, с. 6].

Невід'ємною частиною механізму публічної влади в ЄС є Європейський центральний банк. Елементами Європейської системи центральних банків, яка має ієрархічну будову, окрім Європейського центрального банку, є центральні банки держав-членів ЄС.

Адаптація банківського сектору України до європейських стандартів зумовлює необхідність, по-перше, чіткого визначення адміністративно-правового статусу Національного банку України. Загальновідомо: на відміну від конституцій країн-учасниць ЄС Конституція України чітко його не визначає. По-друге, вимагає від Національного банку України вжиття відповідних заходів, що впливають на зміну стратегічних пріоритетів його діяльності.

Стан опрацювання. В юридичній науці питання правового статусу Національного банку України досліджували такі науковці, як М. Агарков, Л. Воронова, Д. Гетманцев, Д. Задихайло, А. Колодій, А. Олефір, О. Орлюк, В. Пашков, О. Подцерковний та інші. Водночас питання його правового статусу залишається одним із найбільш дискусійних. Питанню адміністративно-правового статусу центральних банків країн-учасниць ЄС присвячене дисертаційне дослідження Н. Білоглазової [3]. Разом із тим авторкою цього дисертаційного дослідження виявлено лише деякі ознаки їх адміністративно-правового статусу. Крім того, вони мають дискусійний характер.

Вищевикладене свідчить про актуальність комплексного дослідження адміністративно-правового статусу центральних банків країн-учасниць ЄС, формулювання визначення його поняття та виявлення його ознак.

Мета статті – виявити ознаки адміністративно-правового статусу центральних банків країн-учасниць ЄС.

Виклад основного матеріалу. В авторитетному юридичному словнику Генрі Блека (Black's Law Dictionary) правовий статус визначається як певна сукупність прав, обов'язків, повноважень чи обмежень, які можуть мати особа або річ, що охоплюються чи визначаються законодавством [4, с. 236]. На думку О. Петришина, правовий статус – це сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів суб'єктів права [5, с. 237]. А. Панчишин, досліджуючи в дисертаційній роботі правовий статус держави, висновує, що це нормативно закріплена, стала, структурована категорія, що визначає особливе місце держави серед суб'єктів суспільних відносин, встановлює принципи та характер взаємодії держави з іншими учасниками суспільних відносин. Структура правового статусу держави, на думку вченого, складається з сукупності предстатусного (правосуб'єктність), статусного (права, обов'язки, законні інтереси держави, принципи її діяльності, гарантії) та післястатусного (юридична відповідальність) елементів [6, с. 4].

Таким чином, вчені одностайні в думці, що до правового статусу входять такі елементи, як суб'єктивні права, юридичні обов'язки та законні інтереси суб'єкта права. Інші елементи мають дискусійний характер.

А. Панчишин виявив такі ознаки правового статусу держави: має універсальний характер; є загальним; визначає взаємодію держави та суспільства; є структурованим та офіційним; має стабільний характер; реалізується як усередині держави, так і за її межами; закріплюється нормативно; забезпечує системність й узгодженість прав та обов'язків держави в процесі взаємодії з іншими суб'єктами правовідносин [6, с. 4].

На думку Н. Білоглазової, адміністративно-правовий статус центральних банків країн-учасниць ЄС – це сукупність їх адміністративно-правових ознак, які характеризують їх місце і роль у банківській системі країни-учасниці ЄС та державного механізму суверенної держави-учасниці ЄС загалом [3, с. 43]. Л. Дешко слушно зазначає, що для формулювання визначення того або іншого поняття необхідним є виявлення/уточнення його ознак [7, с. 44; 8; 9].

Н. Білоглазова зазначає, що адміністративно-правовий статус центральних банків країн-учасниць ЄС характеризується тим, що вони «є державними установами, що здійснюють правове регулювання обігу валюти в державі-члені ЄС». Акцентуємо на тому, що державний орган і орган державної влади не є синонімами. Не можна погодитись із позицією А. Олефіра та Ю. Тополя, які зазначають у своїх дослідженнях, що правовий статус центрального банку держави характеризується подвійною правовою природою: з одного боку, це орган державної влади, уповноважений здійснювати управління в сфері банківської діяльності, а з іншого – банківська установа, що виступає кредитором для інших банків, а також державним інвестором, депозитарієм тощо [10, с. 158; 11, с. 47].

Те, що центральний банк держави є державним органом управління з покладеними саме на нього особливими завданнями у сфері грошово-кредитних відносин, для виконання цих завдань центральний банк держави наділено відповідними державно-владними та цивільно-правовими повноваженнями, є самостійною юридичною особою, а також те, що його майно відокремлене від майна держави, не є підставою для твердження, що він є органом державної влади. Центральний банк держави не належить до жодної гілки державної влади.

Крім того, порядок формування статутного капіталу центрального банку держави не впливає на визначення його саме як державного органу. Як відомо, такий порядок не є однаковим у всіх країнах. Так, за критерієм суб'єкта, якому належить статутний капітал, центральні банки країн-учасниць ЄС можна класифікувати так:

1) статутний капітал належить державі (наприклад, Франція, Німеччина);

2) статутний капітал належить державі та акціонерам (наприклад, Австрія);

3) статутний капітал належить приватним акціонерам (наприклад, Італія).

Порядок формування статутного капіталу центрального банку країни-учасниці ЄС (як і інших країн) не впливає на цільову спрямованість його діяльності. Вона визначається не інтересами держави як такої, не інтересами акціонерів, а інтересами народу.

Крім того, в Угоді про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [12], зазначено, що центральний банк є державною установою. Згідно зі ст. 125 зазначеної Угоди «державна установа» означає:

1. уряд, центральний банк або грошово-кредитну установу відповідної Сторони чи юридичну особу, що належить або контролюється Стороною, яка переважно виконує урядові функції чи здійснює діяльність для урядових цілей, не включаючи юридичну особу, основним видом діяльності якої є надання фінансових послуг на комерційних умовах;

2. приватну юридичну особу, яка виконує функції, що зазвичай виконуються центральним банком або фінансовим відомством, під час виконання таких функцій.

Вищевикладене є додатковою аргументацією того, що центральний банк країни-учасниці ЄС є державною установою. Ще одна ознака полягає в різному порядку формування статутного капіталу центрального банку країни-учасниці ЄС, який не впливає на цільову спрямованість його діяльності.

Що стосується виділеної Н. Білоглазовою такої ознаки адміністративно-правового статусу центрального банку країни-учасниці ЄС, як «здійснення правового регулювання обігу валюти в державі-члені ЄС», то ця ознака потребує уточнення.

Так, німецьку банківську систему очолює та виконує функції центрального банку Німецький Федеральний банк – Deutsche Bundesbank, який має широкі повноваження у валютно-грошовій політиці та банківській системі Німеччини, фактично відповідає за стан грошового обігу та цінову стабільність у країні [13, с. 352]. Отже, центральний банк Федеративної Республіки Німеччина здійснює не лише правове регулювання обігу валюти в державі. Центральною ланкою фінансової системи Франції, що створює сприятливі умови для її функціонування, забезпечуючи незмінність цін, грошей і гарантуючи надійність банківського сектору, є Банк Франції [14, с. 151].

Отже, центральні банки країн-учасниць ЄС підтримують купівельну спроможність. Загальновідомо: саме такий – інфляційний – нахил фінансової політики визнаний в економічній теорії найбільш ефективним. Основною метою центральних банків країн-учасниць ЄС є забезпечення цінової стабільності.

Ще одна ознака адміністративно-правового статусу центрального банку країни-учасниці ЄС, яку виділяє Н. Білоглазова, полягає в тому, що «їх основними завданнями є контроль за грошовою масою, забезпечення стабільності цін, безперебійного функціонування платіжних систем банків, здійснення управління валютними резервами, нагляду за комерційними банками» [3].

Видається, що, по-перше, цей перелік задач не є вичерпним. Крім того, завдання, функції, повноваження центральних банків країн-учасниць ЄС не можуть ототожнюватись.

Так, М. Сідак слушно підкреслює: «<...> з моменту створення Європейської системи центральних банків у «Законі про Бундесбанк» так визначаються його завдання: «Бундесбанк як Центральний банк Федеративної Республіки Німеччина є складовою частиною Європейської системи центральних банків. Він бере участь у цій системі, забезпечує цінову стабільність євро та здійснює платежі в країні та за її межами. Бундесбанк як центральний банк проводить спільну монетарну політику Європейської системи центральних банків у Німеччині» [13, с. 352]. Центральний банк Федеративної Республіки Німеччина, відповідно до вищезазначеного закону, наділений такими повноваженнями: володіє виключним правом на емісію банкнот; визначає напрями фінансової політики та банківську організацію руху платіжних засобів; функціонує як холдинг-банк для держави; керує валютними резервами держави [15].

Увійшовши до Європейської системи центральних банків, Центральний банк Федеративної Республіки Німеччина передав значну частину своїх повноважень Європейському центральному банку, зокрема, повноваження щодо грошово-кредитної політики. М. Щеглюк зазначає: «Це викликано вимогами стосовно уніфікації інструментарію грошово-кредитного регулювання в Європейському валютному та економічному союзі» [16; 1, с. 25].

М. Щеглюк підкреслює, що основними функціями Центрального банку Федеративної Республіки Німеччина є емісія банкнот, управління золотовалютними резервами і валютними курсами. Центральний банк Федеративної Республіки Німеччина використовує традиційні інструменти регулювання грошового ринку – проводить інтервенції та контролює діяльність комерційних банків. Реалізуючи грошово-кредитну політику, Бундесбанк використовує політику обов'язкових мінімальних резервів, облікову політику, операції на відкритому ринку (операції з державними цінними паперами), а також здійснює касове виконання державного бюджету, операції з іноземною валютою і золотом. До компетенції Бундесбанку належить управління золотовалютними резервами країни, а головним завданням банку, за законодавством, є забезпечення стабільності національної грошової одиниці [1, с. 25].

В. Москаль зазначає, що Банк Франції виконує основні функції центрального банку, а в деяких випадках «у певні періоди й окремі специфічні економічні функції. Через свої філії банк може надавати кредити приватним особам переважно під заставу цінних паперів та деякі інші види послуг приватним особам, широко застосовує операції з недержавними цінними паперами» [17].

Досліджуючи особливості банківських систем зарубіжних країн (на прикладі Франції, Німеччини, Італії та Швейцарії), Н. Златіна підкреслює, що нині Банк Франції виконує такі функції: встановлює платіжний баланс країни; представляє економічні інтереси країни на світовій арені; реалізує політику Європейського центрального банку; керує певною частиною валютних резервів ЄЦБ; емітує гроші, а також керує ними; контролює діяльність Комітету кредитних установ та інвестиційних компаній і Банківської комісії; провадить управління і контроль за фінансовою системою [18, с. 90]. М. Щеглюк наголо-

шує: «Головною функцією Банку Франції, так само, як і Бундесбанку, є представництво в Банківській раді ЄС та узгодження і координація діяльності банківської системи цих країн відповідно до політики, функцій і рішень Європейського центрального банку» [1, с. 26].

У наукових дослідженнях вчені підкреслюють: «Національний банк Польщі регулює грошовий обіг у державі і рівновагу платіжного балансу; також його діяльність полягає у наданні кредитів уряду, в обслуговуванні державного боргу і касовому обслуговуванні бюджету. Серед завдань Національного банку Польщі – випуск в обіг банкнот і розмінної монети, зберігання валютних резервів Польщі, рефінансування і контроль банківської системи, нагляд і видача ліцензій на банківську діяльність. <...> Зі вступом Польщі до Європейського валютного союзу Національний банк Польщі підтримує положення Європейського центрального банку щодо впровадження основних засад грошово-кредитної політики і мінімізації зв'язків із державним сектором економіки. Національний банк Польщі виконує традиційні функції центрального банку: емісійного центру; банку банків (регулюючі функції щодо інших банків, для того щоб гарантувати безпеку депозитів вкладникам і незмінність банківського сектору, організовує грошово-кредитну клірингову систему, поточні міжбанківські взаєморозрахунки і бере участь на ринку міжбанківських кредитів, забезпечує стабільність і безпеку банківської системи); центрального банку уряду» [1, с. 26–27].

Крім того, вчені слушно акцентують на тому, що під впливом процесів транснаціоналізації та фінансової інтеграції змінюються функціональні повноваження центральних банків і з'являються нові напрями їх діяльності, що зумовлює необхідність виділення такої групи функцій, як специфічні. З поглибленням інтеграційних процесів перелік цих функцій розширюватиметься. Так, під час розгляду функцій центральних банків М. Щеглюк акцентує на тому, що центральні банки Бельгії, Німеччини, Франції, Нідерландів здійснюють функції збору й аналізу даних платіжних балансів. Разом із тим Національний банк Бельгії, Німецький федеральний банк, Банк Франції, Банк Англії досліджують і публікують докладні результати таких досліджень економічної кон'юнктури в реальному секторі економіки. Також центральні банки Бельгії, Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, деяких інших країн провадять вивчення фінансового становища підприємств і створення централізованих служб із банківських ризиків. Крім того, Німецький федеральний банк, Національний банк Бельгії, Банк Італії; Банк Іспанії створюють і зберігають централізовані бази даних балансів підприємств [1, с. 21–22].

Таким чином, однією з ознак адміністративно-правового статусу центрального банку країни-учасниці ЄС є провадження ним грошово-кредитної політики. Наголосимо, основна мета грошово-кредитної політики – забезпечення стабільності цін. Ще одна ознака адміністративно-правового статусу центрального банку країни-учасниці ЄС полягає у виконанні загальних та спеціальних функцій.

Діяльність та інструменти грошово-кредитної політики різні. Наприклад, у Федеративній Республіці Німеччина її інструментами є облікова політика, регулювання норм обов'язкового резервування, регулювання обсягу грошової маси, операції на відкритому ринку. У Франції такими інструментами є процентна політика, регулювання рівня процентних ставок, операції з кредитування комерційних банків, операції з кредитними ресурсами. В Польщі інструментами грошово-кредитної політики є розмір процентних ставок, процентні ставки обов'язкового резерву банків, верхні межі зобов'язань по кредитах, отриманих Національним банком Польщі в іноземних банках.

Ще однією ознакою адміністративно-правового статусу центрального банку країни-учасниці ЄС, яку виділяє Н. Білоглазова, полягає в тому, що «вони є суб'єктом права й користуються в країнах-учасницях ЄС найширшими

право- та дієздатністю» [3, с. 39]. Водночас вчена не зазначає, по-перше, порівняно з якими суб'єктами вони користуються найширшими право- та дієздатністю. По-друге, некоректним вбачається вживання терміна «користування» щодо право- і дієздатності центральних банків країн-учасниць ЄС, як і щодо суб'єктів права загалом. «Право-здатність – це здатність суб'єкта мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки», – зазначає О. Петршин [5, с. 235]. Щодо юридичних осіб вона «виникає» і «припиняється». Дієздатність – це здатність суб'єкта права своїми діями набувати права та обов'язки, самостійно їх реалізувати [5, с. 235].

По-третє, вимір право- та дієздатності як «найширший» чи/або «найвужчий» представляється дискусійним, оскільки правосуб'єктність та дієздатність становлять правосуб'єктність – здатність особи бути суб'єктом права. Саме завдяки правосуб'єктності центральні банки країн-учасниць ЄС як суб'єкти права здатні бути учасником правовідносин. Крім того, як зазначає О. Петришин, «правосуб'єктність є гарантією стабільності правового статусу особи» [5, с. 237].

Отже, правосуб'єктність не є окремою ознакою правового статусу центрального банку як суб'єкта правовідносин. Право- та дієздатність, які у сукупності становлять правосуб'єктність центрального банку країни-учасниці ЄС, є гарантією стабільності правового статусу цих банків. Поняття правосуб'єктності вагоме для визначення правового статусу центрального банку, але не є тотожною цьому правовому статусу.

Одна з ознак адміністративно-правового статусу центрального банку країни-учасниці ЄС, яку виділяють в юридичній літературі, полягає в тому, що він «є незалежним від урядів держав-членів ЄС чи будь-якого іншого органу» [3, с. 39].

Твердження про абсолютну незалежність центрального банку країни-учасниці ЄС є дискусійним. Закордонні вчені наголошують, що Європейський центральний банк функціонує на основі двох принципів – незалежності та підзвітності. Принцип незалежності зачіпає свободу (автономію) в прийнятті відповідних рішень тим органом, чия діяльність він визначає [19; 20]. Ступінь незалежності того чи іншого органу різний. Наприклад, ступінь незалежності центрального банку не можна порівнювати з незалежністю судової влади, яка істотно вища. Тим не менш Р. Смітс вважає, що в певних випадках можна говорити про незалежний центральний банк як про четверту гілку влади в державі [21]. Таке твердження видається дискусійним.

Мова не може йти про абсолютну незалежність центральних банків країн-учасниць ЄС. Відповідно до Договору про створення Європейського Союзу і Статуту Європейського центрального банку незалежність центральних банків держав-членів ЄС є обов'язковим елементом їх правового статусу. Водночас, як зазначає А. Олефір, «незалежність не повинна мати абсолютного характеру, а має зводитися до таких форм, як політична, фінансова, організаційна, особиста. Мають місце приклади, коли центральні банки підпорядковані міністерству фінансів або казначейській службі» [10]. В Європейському Союзі центральні банки держав-членів підпорядковані Європейському центральному банку [23, с. 29].

Крім того, вітчизняні вчені підкреслюють, що є кілька механізмів взаємодії національних урядів із центральними банками: уряд надає центральному банку макроекономічні показники щодо функціонування держави, центральний банк виконує функції фінансового агента уряду, керівництво центрального банку бере участь у засіданнях уряду та представляє інформацію в розрізі проведеної мо-

нетарної політики тощо. Отже, на діяльність центральних банків країн-учасниць ЄС, попри її важливе публічне значення, органи державної влади України мають обмежений вплив, що становить суттєву загрозу порушення національних економічних інтересів [10].

Додаткова аргументація щодо того, що центральні банки країн-учасниць ЄС не є абсолютно незалежними, полягає в тому, що в Федеративній Республіці Німеччина грошово-кредитну і валютну політику встановлює вищий орган Німецького федерального Банку – Рада центральних банків. Саме німецьку банківську модель було взято за основу функціонування Європейського центрального банку [1, с. 25]. У Франції в 1993 р. було прийнято рішення про незалежність Банку Франції. Він забезпечує цінову стабільність і не залежить від політики держави [1, с. 27]. Зі вступом Польщі до Європейського валютного союзу Народний банк Польщі підтримує положення Європейського центрального банку щодо впровадження основних засад грошово-кредитної політики і мінімізації зв'язків із державним сектором економіки [22].

Таким чином, центральний банк у Німеччині – незалежний від державної влади, у Франції – формально незалежний. Польща мінімізує залежність центрального банку від держави.

Висновки.

1. Адміністративно-правовий статус центрального банку країни-учасниці ЄС – це його правове положення, тобто місце і роль у суспільстві та державі, а також в Європейській системі центральних банків, що відображається шляхом закріплення його правосуб'єктності, принципів, повноважень (прав та обов'язків), гарантій статусу у законодавстві ЄС та нормативно-правових актах країни-учасниці ЄС.

2. Додатково аргументовано, що центральний банк країни-учасниці ЄС є державною установою, а не органом державної влади.

Акцентовано на тому, що порядок формування статутного капіталу центрального банку держави країни-учасниці ЄС не впливає на визначення його саме як державної установи. За критерієм суб'єкта, якому належить статутний капітал, центральні банки країн-учасниць ЄС класифіковані так: 1) статутний капітал належить державі; 2) статутний капітал належить державі та акціонерам; 3) статутний капітал належить приватним акціонерам.

3. Виявлено такі ознаки адміністративно-правового статусу центральних банків країн-учасниць ЄС: є державною установою; є складовою частиною Європейської системи центральних банків; діяльність визначається інтересами народу; основною метою є забезпечення цінової стабільності; головною функцією є представництво в Банківській раді ЄС, узгодження і координація діяльності банківської системи країни відповідно до політики, функцій і рішень Європейського центрального банку; виконує загальні та спеціальні функції; частина повноважень передана Європейському центральному банку; здійснює провадження грошово-кредитної політики.

Спростовано тезу, що центральні банки країн-учасниць ЄС є незалежними від держави.

4. Аргументовано, що правосуб'єктність не є окремою ознакою правового статусу центрального банку як суб'єкта правовідносин. Правосуб'єктність центрального банку країни-учасниці ЄС є гарантією стабільності правового статусу цього банку. Поняття правосуб'єктності має важливе значення для визначення правового статусу центрального банку, але не є тотожним цьому правовому статусу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Щеглюк М.С. Пріоритети розвитку центрального банку в умовах фінансової інтеграції : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Київ, 2016. 274 с.

2. Правове регулювання газової сфери та нафтопостачальної сфери у Європейському Союзі та в Україні / За заг. ред. к.е.н. В.Г. Ді-дика. Київ, 2007. 146 с.
3. Білоглазова Н.Н. Адміністративно-правовий статус центральних банків країн-учасниць ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2015. 214 с.
4. Блек Г. Юридичний словник. Київ, 2000.
5. Теорія держави і права : підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.
6. Панчишин А.В. Правовий статус держави : теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2014. 20 с.
7. Дешко Л.М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій : монографія. Ужгород, 2016. 486 с.
8. Deshko L. European Standards of Human Rights: Course book. Donetsk : Modern Printing (Suchasny Dook), 2013. 142 p.
9. Дешко Л. Державне регулювання ціноутворення на лікарські засоби в країнах Європейського Співтовариства та інших країнах. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 12. С. 88–91.
10. Олефір А.О. Правовий статус Національного банку України як фактор дестимулювання інноваційної діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 155–161.
11. Тополь Ю.О. Конституційно-правовий статус Національного банку України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 3. С. 47–50.
12. Про ратифікацію Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/card6#Public/
13. Сідак М.В. Правові статуси центральних банків у країнах Європи: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2010. Вип. 14. С. 351–357.
14. Commission de Surveillance du Secteur Financier (CSSF). URL: <http://www.cssf.lu/de>.
15. Про Бундесбанк : Закон Федеративної Республіки Німеччини. URL: <http://epr.pp.ua/5/51411.html>.
16. Маастрихтська угода про створення Європейського валютного та економічного союзу. Договір о Європейском Союзе. Документ 994_029 від 07.02.1992 р. Редакція від 13.12.2007 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
17. Москаль В.І. Зарубіжний досвід реалізації грошово-кредитної політики та можливості його застосування в економіці України. Стратегічні орієнтири. 2013. URL: <http://hbfor.com/index.php?newsid=1904>.
18. Златіна Н. Особливості банківських систем зарубіжних країн (на прикладі Франції, Німеччини, Італії Та Швейцарії). *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 84. С. 90–93.
19. Bini Smaghi L. Central Bank Independence in the EU: From Theory to Practice. *European Law Journal*. 2008. Vol. 14. № 4. P. 446–460.
20. Laurens B., Amone M., Segalotto J.-F. (eds.) Central Bank Independence, Accountability, and Transparency: A Global Perspective. New York, 2009.
21. Smits R. Central Bank Independence and Accountability in the Light of EMU / M. Giovanoli (ed.) *International Monetary Law: Issues for the New Millennium*. Oxford, 2000.
22. Польский банковский сектор. URL: <http://sasconcierge.com/ru>.
23. Право Європейського Союзу : навчальний посібник, 2-ге вид. / За заг. ред. Р.А. Петрова. Київ : Істина, 2009. 376 с.